

EN TRÆDESTEN PÅ VEJEN TIL MAGTEN

**En diskuterende analyse af en bog
skrevet af Thorvald Stauning**

Af Christen Bonde

I 1923 havde landets næststørste parti, Socialdemokratiet, til gode at danne regering. Partiformand Thorvald Stauning skrev en bog, der rakte ud til vælgerne. Den svære opgave lød at overbevise dem om at stemme på arbejderpartiet, selv om de havde vidt forskellige økonomiske og sociale interesser.

I efteråret 1923 udsendte Socialdemokratiets formand Thorvald Stauning bogen *Parlamentarisme eller Diktatur?* med undertitlen *Kan Parlamentsledelse helbredes?* Det såkaldte stridsskrift var på 39 sider i et lille bogformat. Efter et rids af den danske parlamentarismekritik, gik han i kødet på en nyudgivet antologi, *En dansk Forfatningsændring?*,¹ hvor han antydede, at forfatterne var ude på at sluse fascismen ind ad bagdøren. Derefter skrev Stauning om hans eget syn på parlamentarismen. Bogens tredje del kredser om, hvordan man ifølge ham ville kunne forbedre folkestyret. Bogen var bemærkelsesværdig, eftersom han var den eneste danske politiker, der skrev om sine politiske visioner rettet til et bredere publikum i disse år.²

Bogens tre dele kan læses uafhængigt af hinanden. Historikerne har som oftest lagt deres fokus på bogens første del med analysen af den angivelige trussel fra fascismen. Omvendt har bogens tredje del i den seneste biografi af

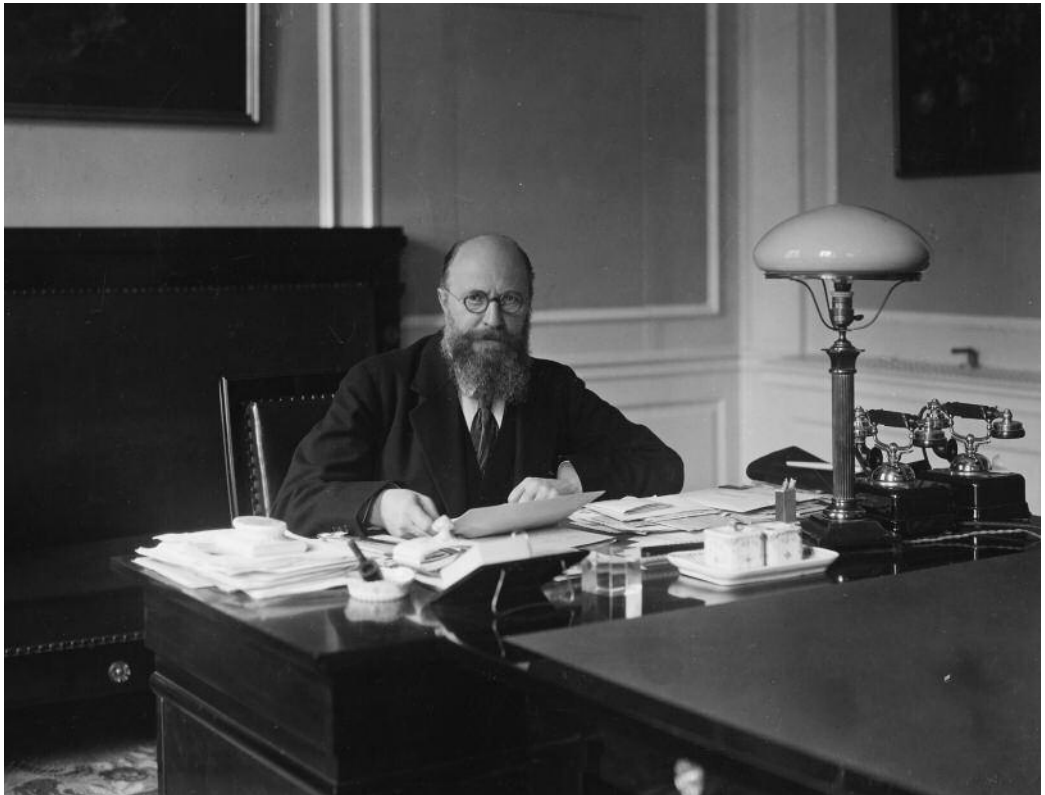

Staunings stridskrift fra 1923.

Statsministeren på sit kontor i Statsministeriet, ca. 1924. Foto: Peter Elfelt.

Thorvald Stauning fået tildelt rollen som et slags personligt vedhæft, når bogens egentlige formål – fascismekritikken – er blevet udtømt.³ Men spørgsmålet er, om Stauning i 1923 troede på en højreorienteret trussel mod folkestyret. Det mener jeg ikke, at han gjorde. Det argumenterer jeg for nedenfor. Derfor finder jeg det mere brugbart, når forfatteren til en ældre Stauningbiografi antyder, at *Parlamentarisme eller Diktatur?* var et led i markedsføringen af partiet op til Folketingsvalget i 1924. Desværre forfølger forfatteren ikke tanken.⁴

Denne artikel vil uddybe dette markedsføringsspor. Som konsekvens bliver mit fokus bogens tredje del, der her vil indtage en performativ rolle. Set på denne måde bliver 1923-bogen Thorvald Staunings forsøg på at præsentere Socialdemokratiet som et ansvarligt og samfundsbærende parti med bud på, hvordan det danske samfund kunne videreudvikles ud fra det bestående. Bogen var, lyder min tese, et argument for, hvorfor nye vælgere trygt kunne stemme på Socialdemokratiets statsministerkandidat ved det kommende valg. Bogen skulle både tiltrække nye vælgere og undgå at skræmme andre væk, eftersom partiet var begyndt at appellere til vælgergrupper langt uden for industriarbejdernes rækker – en svær balancegang. Han formulerede sig bevidst

tvetydigt, argumenterer jeg. Det betyder, at denne artikel har en diskuterende tilgang til det historiske stof for at indfange flest mulige perspektiver.

Nærværende undersøgelse lægger ud med et rids af parlamentarismens historie i Europa efter Første Verdenskrig. Efter dette afsnit følger to afsnit med hver sin baggrundsforklaring på, hvad *Parlamentarisme eller Diktatur?* egentlig er et udtryk for, fascismemodstand eller partiets moderniseringshistorie. Disse tre kontekst-fokuserede afsnit leder – efter omtale af Staunings selvscenesættelse samt bogens udgivelsessituation – over i en analyse af den tredje del af 1923-bogen, hvor Stauning fremsætter hans egne idéer om politik og statsstyre. Ud fra forskellige udsagn i bogen diskuterer artiklen tolkningsuenheder om dels hans demokratisyn, dels om han havde opgivet socialismen. Andre emner såsom Staunings forhold til kongemagten; hans tanker om Landstingets afskaffelse; samt hans ønske om mere sagkundskab til at bistå politikerne bliver efterfølgende analyseret og diskuteret med baggrund i, hvad han skriver om disse emner i 1923-bogen. Undervejs kommer nærværende artikel rundt om så godt som hele indholdet i *Parlamentarisme eller Diktatur?*, om end det ikke sker i form af et lineært-organiseret referat. De konkluderende bemærkninger fører over i en afsluttende perspektivering, der følger de to sidstnævnte emner frem i tid.

Demokratiets vindue åbner sig

Det politiske landkort over Europa så væsentligt anderledes ud efter Første Verdenskrig end før. De monarkiske landimperier Rusland og Østrig-Ungarn blev opdelt. Det liberale demokrati havde fremtiden for sig, mente mange; parlamentarisk styrede stater havde jo vundet verdenskrigen over autoritære.⁵ Ni nye lande i Øst- og Centraleuropa blev demokratier. Snart sluttede Den Irske Fristat sig til klubben. Resultatet blev “et orgie af forfatningsskrivning”, som samfundstænkerne Margaret og G.D.H. Cole udtrykte det.⁶ I sin bog fra 1921, *Modern Democracies*, lod politologen James Bryce begejstringen løbe frit med påstanden om “the universal acceptance of democracy as the normal and natural form of government.”⁷

Selv om Danmark undgik direkte at blive inddraget i krigshandlinger, var mange politiske/parlamentariske problemstillinger fælles med andre lande. Det var en udbredt følelse, at krigens udmarvning af civilsamfundet måtte medføre sociale reformer. Ønsket var samtidigt affødt af frygten for, at Den Russiske Revolution fra 1917 skulle sprede sig. Reformerne var indsukrende modgift for masserne, der ellers, mente man, ville blive nemme ofre for kommunisternes sirenesang.⁸ Som kontrolminister uden portefølje i den radikale regering overtog Thorvald Stauning en del af Indenrigsministeriets sager og

stod bag en række reformer med formålet at undgå revolution.⁹ Oprindeligt havde Socialdemokratiet, ikke mindst Stauning, en tvetydig holdning til revolutionen i Rusland, hvor man både hilste den velkommen, men samtidigt mente, at den ikke skulle importeres til Danmark.¹⁰ Men efter de civile uroligheder i 1918 – inspireret af kommunistiske og syndikalistiske opstande i Tyskland – distancerede Socialdemokratiet sig yderligere fra den yderste venstrefløj. Man lod vide, at partiet fuldt ud vedkendte sig lov og orden.¹¹ Socialdemokratiet vendte sig eksplicit mod idéerne om proletariatets diktatur og revolution. I stedet vedkendte partiet sig idéen om “økonomisk evolution”.¹² Arbejderbevægelsen blev i de følgende år delt to i samtlige europæiske lande, en socialdemokratisk og en kommunistisk del.¹³

Et andet fælleseuropæisk tema var, at monarkiet skulle spille en langt mindre rolle end tidligere, såfremt det overhovedet skulle overleve. Emnet indtog ligeledes en vigtig rolle hos det danske socialdemokrati, som det vil fremgå flere gange nedenfor. Et tredje fælleseuropæisk tema var udvidelsen af vælgerkorpset. Befolkningsgrupper uden politisk medbestemmelsesret krævede at få deres stemme hørt. I Storbritannien steg vælgerkorpset fra otte millioner vælgere i 1884 til 22 millioner i 1918, i Tyskland voksede det fra knap 15 millioner i 1912 til godt 36 millioner i 1919.¹⁴ Stemmerettens udbredelse sammen med evt. ændringer i parlamentets opbygning fik vidtrækkende konsekvenser for det parlamentariske billede. Efter Grundloven af 1915 kunne kvinder og tyende stemme i Danmark, en samlet forøgelse af antallet af stemmeberettigede til folketingsvalg på 133 %. Thorvald Stauning forstod konsekvensen: udvidelsen af stemmeretten kunne betyde mange nye socialdemokratiske valgstemmer.¹⁵ Efter 1915 fik partiet mange nye stemmer blandt tyende.¹⁶

Et fjerde tværeurpæisk emne var, at staten rakte sine arme længere og længere ud i civilsamfundet. Dels på grund af industriens vækst, hvor lovgiverne involverede sig i arbejds- og produktionsforhold for at kunne håndtere en stadigt mere kompleks samfundsøkonomi.¹⁷ Dels på grund af frugtbare erfaringer fra krigsøkonomien, hvor interesse- og erhvervsorganisationer havde rådgivet politikerne. De nye toner afspejlede krigens stærkt stigende omkostninger og besværlige handels- og forsyningsvilkår, hvor indforståede erhvervsorganisationer ofte kunne løsne hårdknuden. Samarbejdet mellem stat og organisationer blev fortsat efter krigen i mange lande.¹⁸ Samspillet mellem korporatisme og parlamentarisme blev tilpasset efter den politiske kontekst.¹⁹ Nogle steder skulle korporatismen få demokratiet til at stivne, og i Italien blev det en komponent i den fascistiske stat. Herhjemme havde der udviklet sig en såkaldt samfundskorporatisme, der byggede på frivillig koordinering og styrkede båndene mellem stat og samfund.²⁰

Danmark fik parlamentarisme tidligere end de fleste andre europæiske

lande. I dag ved vi, at parlamentarismen var velkonsolideret sammenlignet med de nye demokratier. Det hjemlige styre lod sig ikke sig blæse omkuld af antidemokratiske kræfter hverken fra højre eller venstre. For 100 år siden var skriften på væggen sværere at læse, da folkestyret stadig var nyt. Én historiker mener, at Systemskiftet i 1901 var afgørende for demokratiets gennembrud med de facto-accepten af Folketingets afgørende vægt ved regeringsdannelse, mens kongen burde holde fingrene væk;²¹ et andet bud siger, at kongen først efter Påskekrisen i 1920 undlod at afskedige lovligt valgte regeringer og blande sig i valgdatoer, omend han fastholdt sin ret til at blande sig i embedsførelsen; et tredje bud på demokratiets gennembrud er Grundloven fra 1915 med de ovenfor nævnte reformer af stemmeretten; en fjerde tolkning siger, at demokratiet blev en realitet, da de fire gamle partier – Venstre, Det Konservative Folkeparti, Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet – vedkendte sig, at de skulle efterleve de parlamentariske spilleregler. Det skete i starten af 1920'erne, mener Tim Knudsen.²² Det femte bud ligger i forlængelse af det fjerde: fremvæksten af firpartisystemet betød, at alle vælgergrupper blev repræsenteret på Rigsdagen. De forskellige bud peger samlet set på, at styreformens stadig var under udvikling. Normerne for arbejdet på Rigsdagen var ikke fuldt fastlagt, de politiske aktører havde et spillerum at agere på.²³ Det var kun naturligt, at opbygningen af det parlamentariske styre kom til debat fra tid til anden.

Demokratiets tilhængere mødte også modvind. Under verdenskrigen var den radikale indenrigsminister Ove Rode alarmerende tæt på at sætte Rigsdagen ud af spillet med en omfattende fuldmagtslov vedrørende landets økonomiske aktivitet. Loven var uden tidsbegrænsning, hvad der ifølge Søren Mørch "formelt gjorde ham til den mest magtfulde minister siden Griffenfeld."²⁴ Mellem Statslånskrisen i 1919 og Påskekrisen et år senere dirrede forholdet mellem kongemagten og de folkevalgte. I forbindelse med krisen i 1919 udtalte Christian 10., at han ikke ville afskedige den siddende regering. Han ville dog ikke afvise, at han på et senere tidspunkt ville gribe ind. Året efter gjorde kongen alvor af truslen.²⁵

Demokratiet slumrer ikke i europæernes DNA, hvor det uden videre kan vækkes til dåd. Realiteterne viste sig mere besværlige, end forhåbningerne stillede i udsigt. Tanken om ligeret til at stemme ved valgene skulle indpodes og masseres frem hos befolkninger, der ikke var fortrolige med tankesættet. Styreformens svorne tilhængere var få og sjældent jubelbegeistrede, ofte var de lunkne. Landenes magteliter viste sig i højere grad som antikommunister end demokrater. Efter få års erfaring med demokratiet, mente mange, at styret var i krise. Nogle mente, partisystemet var årsag til problemet.²⁶ Kritikken af partipamperne havde også tilhængere herhjemme.²⁷ Andre fandt, at årsagen

Fra Socialdemokratiets kongres i Odense i 1923.

lå i opbygningen af parlamentet. Såvel Thorvald Stauning som en række yngre konservative mente i starten af 1930'erne, at Rigsdagens tokammerssystem – hvor Folketing hhv. Landsting havde forskellig politisk dominans og kunne nedlægge veto over for lovforslag fra det andet – gjorde det politiske system uoverskueligt og ineffektivt. Antidemokrater havde en reel angrebsflanke, så Landstinget måtte væk.²⁸

Men selvom der bestemt var kritikere af parlamentarismen, lå styreformens undergang ingenlunde fast. Italien, hvor fascistene Benito Mussolini blev diktator, var undtagelsen fra reglen. Det var det eneste land, hvor demokratiet brød sammen under den økonomiske krise i starten af 1920'erne.²⁹ Før den økonomiske verdenskrise i 1929 var der kun få tegn på, at det tyske demokrati skulle bryde sammen i vold og kaos i løbet af få år.³⁰ I det danske socialdemokrati var man positive over for den demokratiske udvikling i Tyskland, trods kupforsøg og uroligheder fra tid til anden.³¹ Den internationale udvikling tegnede lyst, overordnet set. Socialdemokraten Phillipp Scheidemann blev præsident i Tyskland i 1919, de to tyske socialdemokratiske partier blev samlet i efteråret 1922, og J.R. MacDonald kunne danne Storbritanniens første arbejderregering i 1924.³²

Truslen fra fascismen?

Historikerne har givet to baggrundsforklaringer på, hvorfor Thorvald Stauning udgav *Parlamentarisme eller Diktatur?* Den første forklaringstese tager

afsæt i hans modstand mod fascismen. Formålet med 1923-bogen var ifølge Henning Grelle at imødegå personer, “der, formentlig inspireret af de fascistiske begivenheder i Italien i 1922, fremkom med spredte ønsker om ændringer i den danske forfatning.”³³ Stauning kunne også have angrebet kommunismen, som han heller ikke så let på. Når han undlod det, skyldes det, mener Tim Knudsen, at han ikke ønskede at støde partiets venstrefløj fra sig. Angreb på fascismen “kunne derimod få fuld skrue”, da dens danske tilhængere uanset var “tabt for Socialdemokratiet.”³⁴

Tanken om en faretruende fascisme i start-20'erne forekommer mig mindre overbevisende. Fascismen vandt ingen større genklang herhjemme, det ved eftertidens historikere.³⁵ Spørgsmålet er, om Thorvald Stauning i 1923 vidste, at parlamentarismekritikken fra højre ikke udgjorde en reel fare? Det tror jeg, han gjorde – velvidende, at det er en svær opgave dels at udtale sig skråsikkert om, hvad en politiker for 100 år siden vidste eller ikke vidste, dels at en nutidig historiker meget vel kan lægge en anden betydning i Staunings begrebsbrug og læsninger, end han selv gjorde. Således har flere ord og begreber i relation til magt og politiske styreformere ændret normativ valør efter Anden Verdenskrig, så der er god grund til at være påpasselig.³⁶

Mindst fire ting sætter spørgsmålstejn ved fascistetruslens alvorlige omfang i start-20'erne. De eksempler, som Tim Knudsen giver på parlamentarismekritikere, overbeviser mig ikke om, at særligt mange overbeviste demokrater skulle få sved på panden af skræk. Det var sekteriske, obskure, måske endda hemmelige selskaber: Max Arildskovs bevægelse Det vågnede Danmark, den frafaldne socialdemokrat Emil Mariott med tidsskriftet *Folket*, eller spejderchefen Cay Lembkes mange smågrupper.³⁷ *Dansk Bogfortegnelse*, der opregner bøger og tidsskrifter udgivet i Danmark, giver et andet eksempel. I perioden 1920-24 finder man højst seks-syv bøger og pjecer, der omhandler parlamentarismen. Og det er uanset om vinklen er positiv eller negativ. En af disse er *Parlamentarisme eller Diktatur?*, en anden er Søren Wiskinges historisk-deskriptive skolebog *Fra Enevælde til Folkestyre*, mens det tredje eksempel er *En dansk Forfatningsændring?* (alle fra 1923) – der er altså ikke tegn på en velargumenteret fascisme, som kastede bog efter bog efter sig.³⁸

Det tredje modargument er fra Socialdemokratiets idétidsskrift *Socialisten*. I maj 1923 kunne man læse artiklen “Rigsdagsarbejde og Parlamentarisme” skrevet af Harald Jensen (d.æ.). Antiparlamentarisme – især højrefløjens – kommer “fra mange Voksesteder, skriver forfatteren. Den udvikler sig, som Myggelarver, bedst i stillestaaende Vand.” Det er sigende om kritikernes farepotentiale, at artiklen er upræcis, fuld af anekdoter, formodninger og sladderlignende påstande. Dens ’argumentation’ er retorik, dunder og brag – en form, man skal være i forfatterens vægtklasse for at slippe afsted med. Harald

Jensen var en af partiets tunge drenge, partimedlem fra generationen før Stau- nings, tidligere folketingsmedlem, næstformand for Landstinget med et utal af tillidsposter igennem en fornem karriere i arbejderbevægelsens vidtforgre- nede netværk.³⁹ Artiklens eneste navngivne eksempel på angivelige parlamen- tarismekritikere er bogen *En dansk Forfatningsændring?*⁴⁰

Bogen *Parlamentarisme eller Diktatur?* udgør i sig selv det fjerde kritikpunkt af fascistemetesen. Thorvald Staunings gennemgang af *En dansk Forfatnings- ændring?* tyder på, at han ledte med lys og lygte efter den rygende pistol, der ville afsløre de tre forfattere som antidemokrater eller fascister: “Tonen i denne Kritik er ganske fascistisk” (s. 13). Andetsteds insinuerer Stauning, at en af forfatterens påstand er “god for dem, der ønsker at komme Demokrati og Parlamentarisme til Livs.” (s. 14). Det er værd at hæfte sig ved, at Stauning ikke fandt noget konkret som godtgjorde, at han trak fascistekortet. Desuden havde det meste af de tre forfatteres argumentation ifølge Stauning slet ingen betydning for det store spørgsmål: Parlamentarisme eller diktatur (s. 14). I forordet til *En dansk Forfatningsændring?* fremgår det i øvrigt, at de tre forfat- tere vil styrke folkestyret ved at ændre i parlamentets arbejdsmåde, ikke ulig Staunings egen tilgang.⁴¹ Derudover blev ingen påståede eller reelle kritikere af parlamentarismen nævnt ved navn. Stauning gav, ligesom Harald Jensen, det indtryk, at kritikken af parlamentarismen mest af alt var mavesur brok over tingenes tilstand (s. 6-8, s. 27-28) – en “diffus utilfredshed”, som en se- nere historiker har kaldt fænomenet.⁴²

Man kan blive fristet til at tro, at Thorvald Staunings fascistekritik mest af alt var situationsbestemt retorik. Fascismefrygten stod ikke centralt i hans tanker, i hvert fald er der ikke andre samtidige eksempler på, at han skrev om emnet i aviser eller tidsskrifter.⁴³ Når han i *Parlamentarisme eller Diktatur?* talte om parlamentarismefjendskab fra “Tilhængere i kapitalistiske Kredse”, der frygtede den offentlige mening, og “visse Herremandstyper” (s. 6) tegnede det et stærkt modbillede med politisk-retorisk potentiale: Ordene var møntet på udviklingens tabere, mens Socialdemokratiet tegnede fremtiden.

Partiets moderniseringshistorie

Den anden baggrundsforklaring – klarest formuleret af Claus Bryld – læser skriftet i lyset af historien om partiet, der rakte ud efter regeringsmagten. De stigende ambitioner lå i forlængelse af partiets egen historie. I den første par- tihistorie *Det danske Socialdemokratis Historie* fra 1921 skinnede det igennem, at man var stolt af, hvad man havde udrettet i råd, forsamlinger og byrådsale landet rundt.⁴⁴ Nyere forskning har fremhævet, at forfatterne til jubilæums- bogen kraftigt antydede, at det var ved at være på høje tid, at Socialdemokra-

tiet kom i regering.⁴⁵ Også selv om det nærmest var tabu at nævne dette højt. Siden kongresbeslutningen i 1908 havde Socialdemokratiet været imod at indtage regeringsmagten, før partiet havde absolut flertal i Folketinget.

Skridtene mod regeringsmagten skete parallelt med en ideologisk udvikling. Ledende kræfter i Socialdemokratiet – ikke mindst Thorvald Stauning – vedkendte sig, at det var et reformistisk parti, selv om drømmen stadig lød på kapitalismens afskaffelse. Partiets bærende evolutionstanke gjorde det socialistiske mål langsigtet.⁴⁶ Der er mindst tre baggrundsforklaringer på de nye toner. Den første årsag er forskydninger i stemmetallene. Samarbejdspartneren Det Radikale Venstre opnåede et elendigt resultat ved valget i 1920, mens det gik modsat for Socialdemokratiet. Tilsammen mistede de to partier deres flertal i Folketinget, så en radikal regering med socialdemokratisk støtte blev urealistisk. Socialdemokratiet måtte selv tage ansvar, hvis der skulle komme et troværdigt alternativ til de borgerlige. Til gengæld fik den yderste venstrefløj et dårligt valg,⁴⁷ hvilket gav partiledelsen i Socialdemokratiet en bekymringsflanke mindre og stillede idéudviklingen friere.

For det andet stod arbejderpartiet i høj grad alene internationalt set, eftersom det tætte samarbejde mellem de nordiske søsterpartier ikke for alvor var kommet på fode igen efter krigen. Det internationale samarbejde mellem de europæiske socialdemokratier kom først i gang så sent som i maj 1923.⁴⁸ Uanset var de skandinaviske Socialdemokratier ifølge Thorvald Stauning langt forude for de kontinentaleuropæiske søstre med hensyn til et realistisk og pragmatisk syn på politik. Deres dogmatiske hægen i socialismens teoretiske arvegods havde bragt splittelse og ulykke ned over arbejderklassen, mente man.⁴⁹ Denne afstandtagen virkede uden tvivl også befordrende på idéudviklingen.

En tredje årsag var, at arbejderklassen ikke voksede med samme hast som tidligere, hvilket stod lysende klart for Stauning. Hidtil havde Socialdemokratiet stormet frem i vælgerantal og var blevet landets næststørste parti kun overgået af Venstre, men man måtte indse, at partiet aldrig ville få flertal, hvis det alene byggede på arbejderne.⁵⁰ Denne strukturelle udvikling var den vigtigste drivkraft bag partiets appel til nye vælgergrupper såsom husmænd, tjenestemænd og funktionærer, mener Gerd Callesen.⁵¹ Alene Socialdemokratiets forslag til en ny jordlov fra 1922 gav efter alt at dømme partiet mange nye stemmer blandt husmændene.⁵² Funktionærgruppen voksede støt, så det gav også god mening at appellere til dem.⁵³ Valgresultaterne fortalte en succeshistorie: Partiet var gået fra 12 folketingsmandater i 1894 til at råde over præcis fire gange så mange efter valget i september 1920, hvor partiet fik 32 % af stemmerne. Siden 1919 var partiets medlemstal vokset med 21.000, og tallet var i 1923 oppe på 131.000. I samme periode var der kommet 100 nye

*Emil Wiinblad og
Harald Jensen
(t.h.) på første
række til kongres i
Socialdemokratiet,
1923.*

partiafdelinger til, så partiet nu opstillede i alle landets valgkredse.⁵⁴ De nye valgkredse lå primært i landdistrikter i Sønder-, Midt- og Vestjylland, ærkefjenden Venstres højborge.⁵⁵

Samfundsøkonomien blev set som en helhed og ikke som opdelt i bidder, hvor man uden videre kunne forhandle om størrelsen på f.eks. arbejderne løn. Hos toneangivende politikere blev det i stigende grad set som nødvendigt at tænke i et større perspektiv. Claus Bryld har sammenfattet partiets idéer på området i perioden 1920-24 under overskriften "positiv erhvervspolitik".⁵⁶ Gik det godt i industrien, var det til fordel for arbejderne. Partiet vendte sig ofte mod fagbevægelsens traditionelle pressionsmiddel: strejke.⁵⁷ Mod forventning skabte dette ikke splittelse inden for arbejderbevægelsen, da de ledende kræfter i fagbevægelsen grundlæggende var enige i partiets politik.⁵⁸ Den erhvervspolitiske nytænkning var til dels en reaktion på den økonomiske krise i start-20'erne, hvor Danmark blev hårdt ramt. I efteråret 1920 var der 40.000 arbejdsløse, i marts næsten det dobbelte. Tallet faldt i løbet af foråret og sommeren, men en tredjedel af industriarbejderne stod arbejdsløse.⁵⁹ Der kom ingen større indgreb fra Venstreregeringen til afhjælpning af krisen, kun nedskæringer af arbejdsløshedsunderstøttelsen og strammere tidsbegrænsning på støtteperioden samt forringelse af tjenestemændenes løn. Socialdemokratiet kæmpede mod begge dele. Modstanden gav arbejderpartiet mange stemmer blandt tjenestemænd på bekostning af de konservative, regeringens støtteparti.⁶⁰

Ønsket om at danne regering uden mandatovervægt blev første gang nævnt i Folketinget i oktober 1922 af Laust Rasmussen. Partiet ville om fornødent

danne regering alene med støtte fra de radikale mandater. To dage senere blev udmeldingen bekræftet af partiformanden. Rigsdagsgruppen havde taget beslutningen, og partiets øverste myndighed, kongressen, var ikke blevet hørt, hvilket stred mod partiets love.⁶¹ Blåstemplingen fulgte ved kongressen i Odense i midten af september 1923. Baggrunden for kongressens beslutning kan være Venstreregeringens udskældte krisehåndtering, hvilket for en socialdemokrat – inklusive Thorvald Stauning – tydeliggjorde nødvendigheden af et regeringskifte.⁶² Og Stauning pressede på. Kort tid før kongressens start bragte den socialdemokratiske avis *Demokraten* et interview med Stauning. Han bekræftede, at regeringsdeltagelse var på dagsordenen. Ifølge ham herskede der enighed om, at Socialdemokratiet skulle frem i forreste række. Dagen før kongressens start gennemgik Stauning for dens ledelse, hvad han mente, man skulle diskutere. På kongressens første dag holdt han tale ved et stort arbejdermøde i Fruens Bøge i Odense: Partiets styrkevækst gjorde det naturligt, at man greb ud efter regeringsmagten, sagde han. Dagen efter blev synspunkterne fremlagt for kongressen. Såfremt de delegerede skulle have følt sig bundet på hænder og fødder, var det forståeligt.⁶³ Omvendt havde dissens dårlige kår. Partiets topledelse var kendetegnet ved en høj grad af kontinuitet i perioden fra tiden før verdenskrigen til op i 1930'erne. Ældre ledere rekrutterede blandt de yngre, hvis synspunkter flugtede med deres egne. Ville en ambitiøs socialdemokrat frem i verden, var der ingen vej uden om at aftjene sin værnepligt i arbejderbevægelsens netværk. Der var ingen intern opposition til partilinjen.⁶⁴ Kongressen godkendte således enstemmigt, at partiet principielt kunne deltage i regeringsarbejde. Udmeldingen vakte til gengæld opsigt i offentligheden.⁶⁵

De to teser om årsagen til, at Thorvald Stauning skrev *Parlamentarisme eller Diktatur?*, kan supplere hinanden,⁶⁶ om end de ikke forekommer mig lige sandsynlige. Som det fremgår i afsnittet om fascismetolkningen ovenfor, opfattede Stauning næppe parlamentarismekritikken fra højre som en overhængende fare. Derfor giver det kun i begrænset omfang mening at se resten af hans 1923-bog som et forsøg på at finde politiske løsninger, der kunne hive tæppet væk under den fascistiske kritik (sådan som man ser ansatser til hos flere tilhængere af fascisme-tesen).⁶⁷ I stedet vil historien om partiets moderniseringshistorie – især pointerne om arbejderpartiets mere pragmatiske kurs og appellen til nye vælgergrupper – danne afsæt for analysen nedenfor.

Demokratisk legitimitet

Historikeren Hans Jensen, der oplevede perioden, fortæller, at Thorvald Stauning førte “en kraftig og nærmest voldsom Opposition” under Venstrerege-

ringen 1920-24.⁶⁸ De hårdtslående evner blev også udfoldet på skrift. Ikke desto mindre kan det undre, at Stauning tog fat i vingebeinet på bogen *En dansk Forfatningsændring?* At dømme ud fra hans egen karakteristik, er bogen næppe værd at bruge tid på: De tre forfatters “Kritik samler sig temmelig underordnede Ting” (s. 9). Der er, skriver Stauning, “næppe Grund til at fordybe sig stærkt i disse to Planer [af hhv. Carl Thalbitzer og Kai Fr. Hammerich] til Forfatningsreform” (s. 20). Partiformanden havde uden tvivl andet at bruge tiden på end at øve kritik på en bog, han øjensynligt fandt middelmådig. Når Thorvald Stauning alligevel ofrede *En dansk Forfatningsændring?* så stor opmærksomhed, må forklaringen gå ud over de tre forfatters værk. I sin imødegåelse af bogens argumenter fremstod Stauning som en velfunderet og erfaren politiker, der roligt og besindigt tilbageviste, hvad der i hans optik var misforståelser og urimelige angreb på Rigsdagens arbejdsform, f.eks. at embedsmænd skulle skrive politikernes taler eller at alt for meget på Rigsdagen foregik skjult for offentligheden (s. 9-10, 13-14). Var *En dansk Forfatningsændring?* blot en optakt til at lancere Staunings egne tanker, var bogen velvalgt. Dels var den aktuel, dels blev den læst flittigt af politikinteresserede danskere. Bogen blev udgivet i mindst to oplag på forlaget Gyldendal alene i udgivelsesåret. Det ville uden tvivl vække betydelig læserinteresse, hvis Stauning gik i kødet på dén.

Sandsynligvis fik Thorvald Stauning idéen til at skrive en kort, letlæst bog henvendt til vælgergrupper, som partiet ønskede at række ud til, fra Harald Jensens ovenfor nævnte artikel. Lighedspunkterne er slående: Begge steder går omtale af demokratikritikerne over i imødegåelse af *En dansk Forfatningsændring?*, afsluttende med omtale af Socialdemokratiets politiske tanker. Skabelonen passede til formålet. Det var nødvendigt at præsentere den nye inkarnation af Socialdemokratiet for offentligheden, for ikke alle var fortrolige med de nye pragmatiske toner – ét eksempel rækker: I lærebogen *Fra Enevælde til Folkestyre* fra 1923 mente Søren Wiskinge, at Socialdemokratiet var et revolutionært parti, der kæmpede for at afskaffe kapitalismen.⁶⁹ Wiskinge var forfatter til flere undervisningsbøger om politik og samfundsforhold og var øjensynligt godt orienteret om politiske emner. Han var næppe den eneste af dén mening.

Parlamentarisme eller Diktatur? blev skrevet i sommerhuset i Aars i slutningen af august. Thorvald Stauning var alene og kunne skrive i fred, mens sensommervejret skiftede mellem solskin og mørke, styrtregn og torden.⁷⁰ Da bogen udkom et par måneder senere på partiets eget forlag, Fremad, blev den “stærkt diskuteret”. Oplysningen stammer fra journalist Johannes Jacobsen.⁷¹ Desværre er han tavs om, hvor *Parlamentarisme eller Diktatur?* skulle have ægget til debat. Det var i hvert fald ikke i partiets idétidsskrift *Socialisten*,

hvor bogen hverken blev nævnt med et eneste ord i 1923 eller 1924. Henning Grelle oplyser, at Staunings bog ikke blev debatteret særligt meget i offentligheden. Ikke at det var forventeligt, antyder Grelle. Indholdet var politisk-teknisk, mener han, og næppe diskussionsstof til læserbreve.⁷² Også selvom de første år i 1920'erne var en frodig tid for samfunds- og idédebat.⁷³

Ikke desto mindre nød *Parlamentarisme eller Diktatur?* stor udbredelse, og den blev genoptrykt i mindst ét nyt oplag samme år. Kodeordet for dens succes var tilgængelighed. I 1912 havde partiet oprettet boghandelen Fremad, der lå centralt i København på hjørnet Frederiksborggade-Nansensgade. Boghandelen førte papirvarer og bøger fra andre forlag end bare Fremad. Boghandelens udadvendte profil må have præsenteret socialdemokratiske tanker for et bredere publikum, der ellers ikke læste de socialdemokratiske aviser. Thorvald Stauning var øjensynligt fortrolig med mulighederne ved det skrevne ord, selv om han ikke skrev meget selv. Han havde været en af hovedkræfterne bag oprettelsen af forlaget. Bøgerne, partiaviserne og den mundtlige agitation supplerede hinanden. Fremads hovedopgave var sikre den grundige, udførlige argumentation, som de andre to øjeblikksfokuserede agitationsformer enten ikke levede plads til eller som snart var glemt af modtagerne. Forlaget udgav en række større og mindre skrifter om aktuelle poli-

Bog- og Papirhandlen Fremad på hjørnet af Frederiksborggade og Nansensgade i 1930'erne.

tiske forhold, hvor Staunings bog var blandt de første. Andre bøger blev skrevet af K.K. Steincke, Julius Bomholt og Hans Hedtoft.⁷⁴

Parlamentarisme eller Diktatur? var et perfekt lokkemiddel: Hurtigt læst; uden teoretisk drøvtygning; utvivlsomt prisbillig med kun 39 sider i lille bogformat; polemisk afsæt mod en aktuel og meget læst debatbog; inciterende spørgsmålstegn både i titel og undertitel; bogen cirklede om brandaktuelle emner og forholdt sig kritisk til hverdagen på Christiansborg. Forfatteren havde kendis-værdi som formand for et parti, der red på succes-bølgen ved Rigsdagsvalgene. Genren må i sig selv have haft nyhedens interesse, da der ikke var udkommet bøger med ledende danske politikeres visioner i flere år, hvis overhovedet nogensinde. Ikke mindst gav bogen et argumenteret indblik i, hvad det fremadstormende parti ville, hvis de fik magten. Alene af denne grund blev den sandsynligvis nærlæst af politiske interesserede og engagerede langt uden for partiet.

I *Parlamentarisme eller Diktatur?* optrådte Thorvald Stauning som en af dem, samfundstænkeren Friedrich von Hayek har kaldt "idéernes genbrugsforhandlere". Udtrykket dækker over, at Stauning diskuterede normative tanker om demokrati ved at forholde sig til den eksisterende verdens udfordringer. Det gjaldt hos Stauning demokratiske konsekvenser af idéerne fra menneskerettighedserklæringerne fra USA og Frankrig 140 år tidligere (s. 20), de såkaldt borgerlige revolutioner. Massedemokratiets tidsalder rejste kravet om – påpeger idéhistorikeren Jan-Werner Müller – at en ambitiøs leder af et politisk parti offentligt retfærdiggjorde sig.⁷⁵ Med et af sociologen Max Webers desværre mindre udfoldede begreber skulle Stauning opbygge demokratisk legitimitet – "omdannelse af karismaen i antiautoritær retning".⁷⁶ Ingen skulle være i tvivl om, hvordan Stauning stod i dén sag. Det lå desuden i forlængelse af den patriarkalske kultur i Socialdemokratiet, at partiformanden måtte gå forrest. Og indsatsen lå i forlængelse af Socialdemokratiets målsætning: Partiet ville mere end blot fremstille sig som et ansvarligt parti blandt andre, de udgav sig som det *allermest* ansvarlige parti.⁷⁷

Det er klassisk politikerretorik at kræve, at der skal friske boller på suppen. Thorvald Stauning var leveringsdygtig, da han i brede vendinger ville gøre op med "forældede Tilstande" og bringe disse "i Overensstemmelse med vor egen Tid og med det Udviklingstrin, som Samfundet er naaet til" (s. 21). Stauning var den stærke mand, der på populistisk vis ville gøre op med "en beklagelig Slaphed i Ledelsen af Folketinget" (s. 27).

Tvetydigheder

I tråd med uenigheden omkring bogens ophavssituation er der to grundlægg-

gende uenigheder om tendensen i selve indholdet af bogen. Derfor vil jeg udelukkende forsøge at understøtte de forskellige tolkninger med citater og udlægninger fra 1923-bogen, også selv om Stauning måske har formuleret mere uddybende udsagn om disse emner andetsteds. Den første forskningsstrid handler om, hvorvidt Thorvald Stauning havde opgivet det socialistiske endemål eller ej; den anden diskussion handler om hans syn på demokratiet. Spørgsmålet om socialismens rolle i Staunings tanker i 1923 – altså før han blev statsminister, måtte tage pragmatiske hensyn, acceptere parlamentariske stopklodser og indgå kompromiser – handler om hans ideologiske udvikling. Gerd Callesen mener på den ene side, at Stauning udtrykte socialistiske målsætninger i *Parlamentarisme eller Diktatur?* Han havde, mener Callesen, en “forestilling om socialismen”, som lå bag hans praktiske arbejde, og det langsigtede mål var at bryde kapitalismens diktatur.⁷⁸ Nedslag i 1923-bogen underbygger tolkningen. Et af Staunings mål var en “Demokratisering af Industrien”, uden at han dog uddybede, hvad han mente med det (s. 23). I et andet citat fremførte Stauning, at “Arbejderne ønsker at kæmpe for større Retfærdighed, end vi kender under Kapitalismen. Denne Kamp kan ikke undgaaes, den vil blive ført” (s. 38).

I sin læsning af Stauning-bogen fokuserer Claus Bryld på den anden side udelukkende på Thorvald Staunings tanker om den politiske sfære, og Bryld nævner ikke et eneste ord om kampen for arbejderne endside socialismen.⁷⁹ En nærlæsning af *Parlamentarisme eller Diktatur?* understøtter fravalget et stykke ad vejen. Faktisk nævnte Stauning kun arbejderens kår spredt, kortfattet og sjældent, ligesom han – jævnfør citaterne – er ukonkret omkring deres ønsker og krav. Omvendt understregede Stauning gang på gang, at han ønskede en rolig samfundsudvikling, hvor kapitalismen levede videre (s. 20, 23, 33, 38-39). Claus Brylds tolkning hænger – ligesom det er tilfældet hos Callesen – sammen med hans generelle billede af Stauning. Staunings forsvar for det bestående system betød en de facto opgivelse af den socialistiske tanke og modvirkede dens realisering, og hans livslange fokus på at forbedre forholdene for industrien peger i samme retning. Han var optaget af samfundet, ikke kun af arbejderklassen.⁸⁰

Historikernes uenighed om Thorvald Staunings demokratisyn handler om dyd over for nødvendighed, en nuanceforskel om man vil. Claus Bryld hævder på den ene side, at Stauning positivt omfavnede den parlamentariske styreform. Han var demokrat af hjertet. Med dette skridt distancerede Stauning sig fra den del af partifællerne, der stadig nærede reservationer overfor styreformen.⁸¹ Det fremgår allerede i indledningen, at bogen er et forsvar for parlamentarismen. Lidt senere betoner Stauning, at arbejdere og småkårsfolk for første gang har fået medbestemmelse: Parlamentarismen “er Resultatet af et

Slægtsleds Arbejde og Kamp, og den er det bedste Middel i Folkeoplysningen, som endnu er prøvet” (s. 7). På den anden side argumenterer Niels Finn Christiansen, at Stauning vedkendte sig parlamentarismen, fordi den forekom ham bedre end de to moderne alternativer, kommunismen og fascismen. Spidsformuleret handlede Staunings positive syn på parlamentarismen ifølge denne tolkning ikke så meget om kærlighed til parlamentarismen, som han i øvrigt havde en række praktiske forbedringsforslag til, men om at alternativerne var værre.⁸² En afsnitoverskrift som “Hvorfor det parlamentariske System maa foretrækkes fremfor Diktaturet” (s. 18) indbyder til denne tolkning. På bogens næstsidste side slår Stauning fast, at parlamentarismen ikke er noget mål i sig selv, men et middel til at opnå bedre levevilkår for arbejderne (s. 38). Dette peger i samme retning.

Claus Bryld har bemærket besværet ved at tolke Thorvald Staunings udsagn til forvirring for både samtid og eftertid. Omvendt kan oplysningen om Staunings evne til at udtrykke sig tvetydigt fungere som nøgle til at låse op for tolkningsproblemerne. Han kunne med vilje have ladet mulighederne stå åbne, så læserne hver især fandt, hvad de ønskede at læse.⁸³ På samme måde skulle potentielle vælgere heller ikke kunne blive stødt bort af hårde udmeldinger. Tvetydigheden var simpelthen, tror jeg, midlet til at række hen over de højst forskelligartede grupper – nye vælgere med vidt forskellige økonomiske, sociale og geografiske udgangspunkter samt medlæsende socialdemokrater – han skrev til i 1923-bogen. Partiets venstrefløj så arbejderne kamp omtalt, mens andre uden større problemer kunne læse hen over de få eksempler formuleret i brede vendinger. Borgerligt anlagte blev beroliget af ønskerne om en rolig udvikling, der bevarede såvel det politiske system som markedsøkonomien. Venstrefløjen kunne omvendt hæfte sig ved tankerne om industriens demokratisering, uanset at de optrådte ukonkrete og indforståede. Tilsvarende kan forvirringen om Staunings demokratisyn være et forsøg på at undgå rippe op i modsætninger internt i partiet, hvor nogle partifæller nærede ønsker om vidtgående forandringer af styret.⁸⁴

De bløde, tvetydige og til tider indforståede formuleringer går igen i store dele af *Parlamentarisme eller Diktatur?* Dette forhold gør bogens indhold til kilde til diskussion og spekulation ved groft sagt hvert eneste emne, den tager op. Resten af artiklen diskuterer baggrunden for og/eller udlægningen af tre temaer, der står centralt i bogen: Staunings forhold til monarkiet, ønsket om afskaffelsen af Landstinget samt ditto om den sagkundskabslig hjælp til lovgiverne.

Stauning og monarkiet

Thorvald Stauning genfremsatte i *Parlamentarisme eller Diktatur?* et udvalg

af de forfatningstanker, som partiet havde fremlagt i 1920. Tankerne vil, skriver han, “sikre den absolut rolige Udvikling af Samfundets politiske og økonomiske Forhold.” Forslaget var, skrev han, inspireret af Schweiz’ forfatning, som “har vist sig tilfredsstillende i den Grad, at ingen mere forsøger at omstyrte denne demokratiske Forfatning” (s. 31). Hovedpunkter er, at Danmark skal være en republik (fristat) (§ 1), magtens tredeling mellem lovgivende, udøvende og dømmende skal skrives ind i en ny Grundlov, og der skal være mulighed for folkeafstemninger (§ 2, § 40, § 63); valg til Rigsdagen skal ske ved lige valget med en valgald på 21 år (§ 14, § 15) – konsekvensen af dette var afskaffelsen af Landstinget, eftersom hele idéen bag tokammerssystemet var, at tingene havde forskellige mindstekrav til valgets- og stemmealder (s. 30-35).

Claus Bryld har gjort opmærksom på, at Thorvald Stauning valgte at fokusere på nogle andre punkter end de mest opsigtsvækkende i 1920-forslaget. Disse – som er refereret just ovenfor – nævner han pligtskyldigt, men kun i al hast.⁸⁵ Man kan diskutere baggrunden for alle disse fravalg og næsten-fravalg, men især den summariske omtale af § 1 i partiets forfatningstanker fra 1920 kalder på en uddybning. Tre mulige forklaringer byder sig til. Man kan for det første fristes til at tro, at vi ser skyggen af en partiintern magtkamp, hvor Stauning underspiller betydningen af en af de politiske sager, én modstander især er kendt på. Partiets mest kendte ansigt Frederik Borgbjerg – en højtråbende agitator med ordet i sin magt, redaktør for partiets vigtigste avis, *Social-Demokraten* og nok den eneste, der kunne true Staunings magtposition – havde længe talt højt og klart for indførelsen af en republik. Forholdet mellem de tro trofaste samarbejdspartnere, “de to arbejderkonger”, var præget af jalousi, selv om – eller netop derfor – der ideologisk var mere der samlede end skilte dem.⁸⁶ Omvendt var akademikeren Borgbjerg et iltet rodehoved uden evne eller vilje til at vandre den lange march gennem institutionerne; og han var uden tilknytning til fagbevægelsen, hvad Stauning havde haft. Borgbjerg var ingen trussel, når det kom til stykket.⁸⁷ Stauning nød støtte fra alle politikere og fagforeningsfolk af betydning og var partiets ordfører ved vigtige spørgsmål.⁸⁸ Stauning stod uantastet som leder, og han vidste det uden tvivl godt selv. Dette er næppe forklaringen.

Forklaringen på Thorvald Staunings næsten-fravalg af monarki-kritikken kan – for det andet – være en udvikling i hans eget syn på, hvorvidt Danmark pine og død skulle være en republik,⁸⁹ uanset at han aldrig selv blev tilhænger af monarkiet. Måske foreslog Stauning kongen og hans rådgivere, officielle som uofficielle, en handel: Hvis Christian 10. undlod nogensinde igen at tage et “lille Skridt udenfor Parlamentarismens bane” (s. 19), som det ifølge den socialdemokratiske tolkning skete ved Påskekrisen, ville partiet med Stauning

Christian 10. flankeret af en let skulende Frederik Borgbjerg (t.v.) og en tilsyneladende mere tilfreds Stauning. Helsingør Værft, 1927.

i spidsen lade monarkiet være i fred.⁹⁰ Under Påskekrisen havde Socialdemokratiet blæst flere signaler: Dels den opfarende, der mente, at majestæten havde begået statskup, truede med generalstrejke og kaldte på en republik; dels den udglattende, der fik situationen til at løse sig, uden at kongen led nederlag. Frederik Borgbjerg repræsenterede den første position; Stauning kom til at stå for den anden. Konflikten ændrede Staunings syn på den stækkede monark fra at være en politisk Spielverderber til at blive en ufarlig kransekagefigur.⁹¹ Der lød ikke flere opfordringer fra arbejderpartiets side til at afskaffe monarkiet efter 1923,⁹² ligesom Stauning sprogligt neddyssede Påskekrisen fra “statskup” til “episoden”.⁹³ Henning Grelle mener, at Staunings indsats ved Påskekrisen gjorde det klart for alle, at Socialdemokratiet nu stod som svoren forsvarer af demokratiet og de parlamentariske spilleregler.⁹⁴ På denne baggrund tager Staunings summariske behandling af monarki/Påskekrise-emnet i 1923-bogen sig desto mærkeligere ud.

I lyset af tanken bag denne artikel – at pjecen var henvendt til vælgerne – byder en tredje forklaring sig til. Sandsynligvis hang Thorvald Staunings sparsomme monarkikritik sammen med, at kongehuset som institution uden tvivl var populært hos store dele af befolkningen. Det var således en politisk-mandatmæssig risikabel kurs, hvis Socialdemokratiet fokuserede for tydeligt på republik-tanken. Der skulle ikke koges stærkere suppe på partiets principielle modstand mod kongehuset end højst nødvendigt. Tilhængere af kongehuset, f.eks. blandt funktionærer eller tjenestemænd, som partiet jo var begyndt at appellere til, skulle ikke skræmmes væk fra at stemme på det fremadstormende parti. Skulle monarkister alligevel blive ængstelige ved tanken om, at Socialdemokratiet skulle danne regering efter næste Folketingsvalg, fremgik det beroligende, at forslagene i bogen hverken var “de Visers Sten” eller “i et og alt skal være ufravigelige” (s. 3).

Demokratiets udfordringer

Da Langstinget blev bibeholdt i modificeret form ved Grundloven af 1915 lød et argument for dets fortsatte eksistens, at førstekammeret skulle bibringe Rigsdagen eftertænkksomhed og stå hævet over partipolitik.⁹⁵ Thorvald Stauning vendte sig polemisk mod tanken: Landstinget indtog på ingen måde denne rolle. Der var intet til hinder for at afskaffe det. Hvis nogen af landstingspolitikerne sad inde med nødvendig sagkundskab, altså "saafremt de duer noget", ville vælgerne uden tvivl finde plads til dem i det tilbageblevne Folketing, skrev han polemisk (s. 33). Partiformanden nævnte også en anden grund til at ønske Landstinget afskaffet. Førstekammeret var lige så politisk som Folketinget mente han. Blot havde det en anden sammensætning pga. forskellige valgregler – andetkammeret var på vej til at blive domineret af Socialdemokratiet og De Radikale, mens førstekammeret efter alt at dømme stadig ville være borgerligt domineret i mange år. Derfor kunne Landstinget "en ganske kort Tid [fungere som en] Bremsekloids imod Udviklingen" (s. 35). Selvom arbejderpartiet sammen med den radikale samarbejdspartner fik magten i Folketinget, ville Landstinget kunne blive en stopklods på lovforslag, eftersom begge kamre havde vetoret over for forslag fra det andet kammer. Dette forklarer, hvorfor Socialdemokratiet altid havde ønsket førstekammeret afskaffet, men til stor skuffelse i partiet ikke havde kunne få ønsket opfyldt ved grundlovsændringen i 1915 – ganske ligesom de borgerlige ønskede Landstinget bibeholdt for at have hånd i hanke med venstrefløjen.⁹⁶ Det var utænkeligt, at de borgerlige ville være med til at afskaffe Landstinget. Stauning lovede derfor næppe for meget, når han forudså, at en socialdemokratisk-ledet regering under hans ledelse ville føre en rolig og besindig politik, hvor der "skal tages Hensyn til alle Sider i Samfundslivet" (s. 17).

Især fokuserede Thorvald Stauning på behovet for sagkundskskabslig hjælp til lovgiverne. Behovet er anført ganske kort i 1920-forslaget (§ 21), men Stauning valgte at uddybe emnet udførligt i 1923-bogen. Han ville løse sagkundsksksproblemet ad flere etaper. Først med et "Revisionsudvalg" bestående af jurister og andre sagkyndige, der skulle "overtage Ansvaret for den sikre og betryggende Affattelse [af love], som man ofte har savnet" (s. 25). Samlivet mellem erhvervsliv og statsadministration ville blive mere omfattende i de kommende år, mente han. Stauning undlod at nævne, at Rigsdagen allerede samarbejdede med "praktiske Mænd fra Livets Skole" – altså fra det private erhvervsliv (s. 22). Det vidste han naturligvis, at man allerede gjorde. Når han alligevel skrev, at samarbejdet skulle op at stå, skete det uden tvivl i et forsøg på at fremstå som en klarttænkende politiker med sans for det nødvendige. Som det tredje punkt skulle juristerne, der sad tungt på statsforvaltningen, suppleres med andre erhvervsgrupper, der besad den ønskede

sagkundskab. Konkret skulle nationaløkonomer på banen. Stauning havde et sikkert blik for, at de politiske resultater ikke kun afhang af politikerne, der traf beslutningerne, men også af dem, der rådgav. Konsekvensen lød, at embedsmændene ikke længere kun skulle påpege de juridiske begrænsninger i forbindelse med lovforslag, men fremover måtte de også se muligheder med hensyn til udviklingen af samfundet i progressiv retning (s. 21-23).

Der skulle endvidere ryddes grundigt op i erhvervslovgivningen i de kommende år, forudså Stauning: fra banker over børs til aktieselskaber og industri (s. 23). Den foreslåede lovgivning var sandsynligvis rettet mod de halvvejs lyssky og svært gennemskuelige arbejdsgange og netværk, der kastede erhvervslivet fra skandale til skandale med Landmandsbankens krak i 1922 som et højdepunkt (s. 6). Andetsteds havde Stauning omtalt kæmpebankens krak som kapitalismens “ynkelige og samtidig oprørende fallit”, hvilket nødvendiggjorde den “allerstængeste kontrol.” Socialdemokratiet havde forsøgt at skabe et politisk fremstød på baggrund af skandalerne.⁹⁷ Hvor om alt er, “Til en saadan Lovgivning kræves solid Forberedelse” (s. 23), hed det betryggende i 1923-bogen. De politisk motiverede løsninger blev præsenteret som tvingende nødvendige via metafysiske, apolitiske TINA-henvisninger til “Tidens Udvikling”, “Livets praktiske Krav” og “Tilstande ... som maa bringes i Overensstemmelse med vor egen Tid” (s. 21-22).

En demokratisk gråzone

Med ønsket om at effektivisere folkestyret bevægede Thorvald Stauning sig ind i en demokratisk gråzone. Tankerne rejste det intrikate spørgsmål om, hvorvidt politikernes samarbejde med ikke-folkevalgte bag lukkede døre var foreneligt med demokratiets bærende idé, den frie meningsudveksling; eller om dette forvandlede det repræsentative folkestyre til en facade, hvor politikerne handlede efter, hvad forfatningen *ikke* eksplicit forbød. En sådan kritik lød f.eks. i Tyskland.⁹⁸ Stauning var bekendt med indvendingen, der åbenbart også lød herhjemme. Men han afviste skarpt, at udvalg, råd og kommissioner skulle være “en Forskydning i Regeringssystemet, som endog strider mod Parlamentarismen.” I stedet anså han disse som en praktisk foranstaltning. Råd m.m. vedtog ingen beslutninger, det gjorde Rigsdagen. Det “er den Form for Forberedelse, som i alle Lande betragtes som naturligt hørende til det parlamentariske System” (s. 11-12).

Efter at have læst *Parlamentarisme eller Diktatur?* til ende undrer man sig over fraværet af kritik af de borgerlige, da dette ellers er oplagt i et såkaldt stridsskrift. Indirekte kan ét af forslagene indeholde en brod mod Venstre, omend argumentet kræver et par mellemregninger. Tanken er, at Stauning

sandsynligvis brugte antal og opbygning af ministerierne som et politisk våben, der på sigt ville give et andet politisk fokus end det hidtidige med landbruget i rollen som landets kerneerhverv. Stauning foreslog et nyt erhvervsministerium, der lå i forlængelse af hans tanker om industriens stigende betydning. Det nye superministerium skulle opløse handelsministeriet og fiskeriministeriet, hvor det sidstnævnte skulle rives bort fra landbrugsministeriet (s. 26-27). I praksis betød forslaget en ændret styrkebalance, hvor industrien ville blive opprioriteret, mens landbruget ville få et mindre magtfuldt ministerium til at kæmpe sin sag. Forslaget ville reelt betyde en svækkelse af ærkefjenden Venstres kernevælgere. Rosinen i pølseenden kunne blive en svækkelse af Venstre selv. Holder argumentationskæden, afspejlede idéen tidens skarpe modsætning mellem land og by, kampen om Danmarks fremtid. Modsetningsforholdet var mentalitetsmæssigt, økonomisk, socialt og ikke mindst politisk.⁹⁹

Havde forslaget om erhvervsministeriet brod mod landbruget som erhverv, kan man spekulere over, hvorfor Thorvald Stauning ikke sagde dette lige ud, men lod læserne ane sagens sammenhæng mellem linjerne. Det giver mening, tror jeg, igen at se hans behandling af emnet i lyset af, at han ikke ønskede at skræmme potentielle vælgere væk fra at stemme på Socialdemokrat – i dette tilfælde husmændene i de mange landkredse, hvor arbejderpartiet var begyndt at stille op i håbet om at fortsætte sin mandatvækst.

Konklusion og perspektivering

Parlamentarisme eller Diktatur? er det skriftlige bevis på, at Thorvald Stauning havde taget rejsen fra at vokse op i et marxistisk-inspireret parti med tvetydige følelser om revolutionens velsignelser til at argumentere for parlamentarisk effektivitet som vejen til politisk forandring – en rejse, hvor milepælens vejkoordinater i høj grad blev fastlagt af politiske og samfundsmæssige begivenheder i Europa og i Danmark. Bogen skulle vise vælgerne, at de trygt kunne stemme på Socialdemokratiet: Det var *ikke* et samfundsomstyrtende parti, der ville afskaffe kongehus, markedsøkonomi og demokrati. I stedet var det et pragmatisk parti, der – ligesom de tre andre store partier – havde konkrete visioner om at videreudvikle Danmark på baggrund af det bestående.

Bogens tanker er, argumenterer jeg i indholdsanalysen, fremsat af en ambitiøs politiker med klare synspunkter til at markedsføre ham og partiet, men som samtidig formår at formulere sig i så tilpas tvetydige vendinger, at han næppe kunne blive hængt op på konkrete løfter hverken fra venstrefløjen eller fra borgerlig side. På samme måde stødte de bløde formuleringer næppe heller

potentielle vælgere fra sig. 1923-bogen er i højere grad en politisk hensigts-erklæring, der skal brande den måske kommende statsminister og berolige de ængstelige, end det er et egentligt stridsskrift med polemik som sit mål – også selv om titelbladet fortæller, at det forholder sig sådan. Socialdemokratiet forøgede sin vælgerandel ved folketingsvalget i 1924 og blev landets største parti. Desværre kan man næppe sige noget kvalificeret om, hvorvidt Thorvald Staunings bog fra 1923 bidrog til at hverve nye vælgere.

Krøllen på historien bliver i stedet at følge to af de emner til dørs, som optog Thorvald Stauning i 1923-bogen. Det drejer sig om sagsforhold, der skulle forblive vigtige i dansk politik mange år frem. Stauning nåede ikke at se Landstinget afskaffet før sin død i 1942, da det først skete ved grundlovsændringen i 1953. Imidlertid støttede han helhjertet og med al sin autoritet – og til “nogen overraskelse” i sin egen regering, fortæller Henning Grelle – et forslag om bibeholdelsen af et reformeret tokammersystem fremsat i slutningen af 1930'erne.¹⁰⁰ Folketinget skulle fortsætte (nu med 140 medlemmer), mens Landstinget skulle blive afløst af et såkaldt Rigsting (70 medlemmer). Sidstnævnte skulle give plads til mere sagkundskab i Rigsdagens arbejde. Kamrene skulle vælges ved på den samme valgdag og af det samme

Borgbjerg og Stauning ved indvielsen af mindehøjen for Harald Jensen ved Roskilde Højskole i 1931.

vælgerkorps (valgalden var 23 år). De to kamre skulle arbejde hver for sig, ikke længere kunne modarbejde hinanden, men når de mødtes i den forenede Rigsdagssamling, skulle de sammen udarbejde love. Det stod ikke lysende klart, hvem der skulle sidde hvor, eller hvad der egentlig var forskellen på de to kamre.

Selv om forslaget var kompliceret og tandløst efter mange kompromiser partierne imellem, fandt Thorvald Stauning det trods alt bedre end 1915-Grundlovens absolutte tvedeling af Rigsdagen. Grundlovsforslaget faldt ved folkeafstemningen i foråret 1939, måske – hvis vi ser bort fra især Venstres modstand – fordi Landstinget ikke havde været nogen reel politisk magtfaktor i flere år. I det 20. århundrede havde der kun været forskellige blokpolitiske flertal i Rigsdagens to kamre i en syvårig periode (1929-36), hvor der trods alt stadigt var blevet ført politik. Vælgerne anså næppe Landstinget som et alvorligt politisk problem, de gad have en mening om (i 1953 skulle der en interessevækkende ny arvefølgelov for kongehuset med i grundlovsforslaget, før Landstinget endeligt gik heden).¹⁰¹ I hvert fald var der mange sofavælgere. Stauning så nederlaget ved afstemningen som en stor skuffelse. Landstingets afskaffelse skulle have været kronen på hans politiske værk.¹⁰² Det er ikke til at vide, hvordan dansk politik ville have set ud, hvis en ny Grundlov var blevet vedtaget i 1939. I stedet kom en anden af Staunings mærkesager fra 1923-bogen til at forandre landet i progressiv retning.

Historien om statsbureaukratiet viser, at Thorvald Stauning tog fat i et reelt problem, når han i 1923-bogen beklagede sig over administrationens omfang og evner. Den socialdemokratiske mindretalsregering med Stauning i spidsen (1924-26) kunne dog ikke fremvise store resultater, øjensynligt heller ikke på dette område.¹⁰³ Meget bedre gik det ej heller i 1930'erne. Væksten i bureaukratiet gik langsomt. Selv om administrationen voksede hurtigere end befolkningstallet, var den relativt mindre end i sammenlignelige lande så sent som i 1950. Bureaukatiets vækst skal ses i lyset af, at behovet både for hjælp til politikerne og til administration voksede i perioden: Fra i alt 59 nye love i året 1901-02 til 126 i 1950-51, og antallet af bekendtgørelser steg i samme takt. Set i forhold til ellers sammenlignelige lande regulerede den danske stat kun samfundsøkonomien i begrænset omfang. Fraværet af ekspertviden var uden tvivl en stor del af forklaringen, for økonomerne begyndte først for alvor at indtage statsadministration efter Anden Verdenskrig. Derfor manglede man mange af de økonomiske analyseredskaber, vi kender i dag.

Det første overbliksskabende nationalregnskab (-BNP) så dagens lys i 1948, og de makroøkonomiske modelberegninger kom til flere årtier senere. Et egentligt økonomiministerium, der ser på samfundsøkonomien, mens det gamle Finansministerium holder styr på statens pengekasse, så først dagens

lys i 1957.¹⁰⁴ Med økonomernes indmarch i ministerier, råd og nævn blev det til gengæld muligt at skabe den omfordelende velfærdsstat, som Socialdemokratiet har gjort til sit efterkrigsprojekt. Thorvald Stauning ville uden tvivl have varmet sig ved tanken.

Noter

1. Carl Thalbitzer, Andreas Boge & Kai Fr. Hammerich: *En dansk Forfatningsændring? Tanker til overvejelse*, Kbh. 1923.
2. H. Ehrencron-Müller: *Dansk Bogfortegnelse for Aarene 1920-1924*, Kbh. 1926, s. 414. Alle sidehenvisninger til Thorvald Stauning: *Parlamentarisme eller Diktatur? Kan Parlamentslede helbredes? Et politisk stridskrift*, Kbh. 1923, står i brødteksten.
3. Henning Grelle: *Thorvald Stauning. Demokrati eller kaos*, Kbh. 2008, s. 274f.
4. Hans Lyngby Jepsen: *Stauning. En biografi*, Kbh. 1979, s. 202.
5. Konrad H. Jarausch: *Out of Ashes. A New History of Europe in the Twentieth Century*, Princeton & Oxford 2015, s. 147.
6. Jan-Werner Müller: *Kampen om demokratiet. Politiske ideer i det tyvende århundredes Europa*, Kbh. 2018, s. 41.
7. Citeret i: Mark Mazower: *Dark Continent. Europe's Twentieth Century*, London 1999, s. 2.
8. Lars Hovbakke Sørensen: *En europæisk Danmarkshistorie. Fra oldtiden til i dag*, Kbh. 2014, s. 555.
9. Erik Rasmussen: Velfærdsstaten på Vej 1913-1939, bd. 13, i John Danstrup & Hal Koch (red.): *Danmarks historie*, 2. udg., Kbh. 1971, s. 162-65.
10. Rasmus Mariager & Niels Wium Olesen: Socialdemokratiet, den historiske mission og partiets egen fortælling – eller noget om historiens nytte, s. 271-90, i Louise Nyholm Kallestrup, Jesper Majbom Madsen & Klaus Petersen (red.): *Krig, Rom og cola. Et festskrift til Nils Arne Sørensen*, Odense 2021, s. 276.
11. Claus Bryld: *Det danske Socialdemokrati og revisionismen*, bd. 2, Kbh. 1976, s. 26.
12. Bryld: 1976, op.cit., s. 23.
13. Sørensen: 2014, op.cit., s. 555.
14. Ian Kershaw: *Den store katastrofe. Europa 1914-1933*, Kbh. 2017, s. 161.
15. Grelle: 2008, op.cit., s. 152.
16. Gerd Callesen: *Den sidste landsfader?*, Kbh. 1994, s. 32; Tim Knudsen: *Statsministeren*, bd. 2, Kbh. 2020, s. 195, 306.
17. Müller: 2018, op.cit., s. 42-45.
18. Harold James: *Europe Reborn. A History, 1914-2000*, New York 2014, s. 85.
19. Peter Munk Christiansen & Niels Chr. Sidenius: Venner for altid? Samspillet mellem centraladministration og interesseorganisationer, s. 21-35, i Jens Blom-Hansen & Carsten Daugbjerg (red.): *Magtens organisering. Stat og interesseorganisationer i Danmark*, Århus 1999, s. 22; Hans P. Gøtrik: Aktuelle Administrationsproblemer, s. 279-336, i Ministerialforeningen (udg.): *Centraladministrationen 1848-1948*, Kbh. 1948, s. 307-15; Ove K. Pedersen: Interesseorganisationerne og den parlamentariske styreform, s. 197-232, i Karsten Ronit (red.): *Interesseorganisationer i dansk politik*, Kbh. 1998, s. 226.
20. Tim Knudsen: *Fra enevælde til folkestyre. Dansk demokratihistorie indtil 1973*, Kbh. 2006, s. 169.
21. Esben Kjeldbæk: Danmark i 30'erne, s. 16-21, i Henrik Lundbak (red.): *Spørretid. Hverdag under besættelsen 1940-45*, Kbh. 2005, s. 17.
22. Tim Knudsen: 2020, op.cit., bd. 2, Kbh. 2020, s. 195, 257-61.

23. Claus Friisberg: *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget*, bd. 2, Varde 2007, s. 933, s. 936, 941.
24. Søren Mørch: *24 statsministre. 24 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede*, Kbh. 2000, s. 109.
25. Erik Rasmussen: *Statslånskrisen 1919*, Aarhus 1970, s. 116-20.
26. Mazower: 1999, op.cit., s. 2f, 16-20, 22.
27. Jeppe Nevers: *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*, Odense 2011, kap. 5 og 6.
28. Thorvald Stauning: *Af Tidens Strid*, Kbh. 1933, s. 213; *Rigsdagstidende*, FT, 1932-33, sp. 6372-75 (Ole Bjørn Kraft på vegne af ni-ti konservative MFer).
29. Kershaw, 2017, op.cit., s. 175.
30. Jørgen Møller & Svend-Erik Skaaning: *Demokrati i en krisetid. Mellemkrigstidens Europa*, Kbh. 2018., s. 18.
31. Rasmussen: 1971, op.cit., s. 253.
32. Svend Thorsen: *De danske ministerier 1901-1929. Et hundrede politisk-historiske biogrfier*, Kbh. 1972, s. 420; Oluf Bertolt, Ernst Christiansen & Poul Hansen: *En bygning vi rejser*, bd. 1, Kbh. 1955, s. 76f.
33. Grelle: 2008, op.cit., s. 274.
34. Knudsen: 2020, op.cit., s. 310.
35. F.eks. Niels Finn Christiansen: 1920-1929 Fra Påskekrise til verdenskrise, s. 139-225, i bd. 7 i Søren Mørch (red.): *Danmarks historie*, Kbh. 1988, s. 189.
36. Henrik S. Nissen: Fra mellemkrigstid til efterkrigstid, s. 163-77, i Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak: *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998*, Kbh. 1998, s. 165, 171.
37. Knudsen: 2020, op.cit., s. 308f.
38. Ehrencron-Müller: 1926, op.cit., s. 414.
39. Om Harald Jensen (d.æ.) i Svend Cedergreen Bech (red.): *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., på lex.dk (set 09.01.22).
40. Harald Jensen: Rigsdagsarbejde og Parlamentarisme, s. 113-118, *Socialisten*, nr. 5, 1923. Citatet s. 115.
41. Thalbitzer m.fl.: 1923, op.cit., s. 6f.
42. Christiansen: 1988, op.cit., s. 188.
43. Mette Charlotte Rask Sørensen, Kathrina Tobiasen & Karin Schjødt Worm: *Th. Stauning 1873-1942. En bibliografi*, Kbh. 1973 [upagineret].
44. E. Wiinblad & Alsing Andersen: *Det danske Socialdemokratis Historie fra 1871 til 1921*, Kbh. 1921, kap. 4.
45. Mariager & Olesen: 2021, op.cit., s. 275.
46. Bryld, 1976, op.cit., s. 26, 53, 70, 121f.
47. Jens Christensen: *Socialdemokratiet i Danmark 1910-1930. Fra arbejderbevægelse i opposition til arbejder- og folkebevægelse ved statsmagtens ror*, Aarhus 1977, s. 190; Jens Bang-Hansen: *Det første socialdemokratiske ministerium 1924-26. En undersøgelse af baggrunden for dets dannelse og virke*, Kbh. 1978, s. 44.; Vagn Dybdahl: *99 biografier. 96 Socialdemokrater + 2 fra Arbejdsgiverne + 1 Universitetsbygger*, Kbh. 1988, s. 284.
48. Bertolt mf.l.: 1955, op.cit., s. 77.
49. Callesen: 1994, op.cit., s. 30; Bryld, 1976, op.cit., s. 20ff.
50. Christiansen: 1988, op.cit., s. 187.
51. Callesen: 1994, op.cit., s. 32.
52. Christensen: 1977, op.cit., s. 190.
53. Christiansen: 1988, op.cit., s. 183.
54. Lars K. Christensen, Søren Kolstrup & Anette Eklund Hansen: *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*, Kbh. 2007, s. 114, 142f, 148f; Bang-Hansen: 1978, op.cit., s. 45.
55. Christensen: 1977, op.cit., s. 126, 190.

56. Bryld: 1976, op.cit., s. 91.
57. Ibid., s. 51, 110f.
58. Ibid., s. 97.
59. Jepsen: 1979, op.cit., s. 193f., 199.
60. Christensen: 1977, op.cit., s. 122f.
61. Bang-Hansen: 1978, op.cit., s. 45; Knudsen: 2020, op.cit., s. 292.
62. Christensen: 1977, op.cit., s. 126-29.
63. Bang-Hansen: 1978, op.cit., s. 46.
64. Bryld, 1976, op.cit., s. 147; Christiansen: 1988, op.cit., s. 176f.
65. Bertolt m.fl.: 1955, op.cit., s. 79.
66. Begge forklaringer findes side om side i: Christiansen: 1988, op.cit., s. 190.
67. Sml. Knudsen: 2020, op.cit., s. 310. Se også Grelle: 2008, op.cit., s. 274.
68. Hans Jensen: Den politiske Udvikling mellem Verdenskrigene 1920-1939, s. 155-250, i bd. 6 i Aage Friis, Axel Linvald & M. Mackeprang (red.): *Schultz Danmarkshistorie*, Kbh. 1943, s. 186.
69. S. Wiskinge: *Fra Enevælde til Folkestyre*, Kbh. 1923, s. 93.
70. Jepsen: 1979, op.cit., s. 202.
71. Johs. Jacobsen: Stauning som politisk skribent, s. 238-43, i Julius Bomholt (red.): *Bogen om Stauning. Skrevet af hans venner*, Kbh. 1950, s. 238.
72. Grelle: 2008, op.cit., s. 274.
73. Christiansen: 1988, op.cit., s. 177.
74. Ernst Christiansen: *Bog- og Papirhandelen Fremad. Socialdemokratiets Forlag 1912-1937*, Kbh. 1937, s. 13, 60.
75. Müller: 2018, op.cit., s. 18.
76. Citeret i: Hans Henrik Bruun: *Max Weber*, Kbh. 2013, s. 47.
77. Jf. Niels Ole Finnemann: *I Broderskabets Aand. Den socialdemokratiske bevægelses idéhistorie 1871-1977*, Kbh. 1985, s. 166f.
78. Callesen: 1994, op.cit., s. 48, citat s. 50. Se også Grelle: 2008, op.cit., s. 274-79.
79. Bryld, 1976, op.cit., s. 62ff.
80. Ibid., s. 121ff.
81. Ibid., s. 64.
82. Niels Finn Christiansen: Klassesamfundet organiseres 1900-1925, bd. 12 i: Olaf Olsen (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, Kbh. 2004, s. 345; Christensen: 1977, op.cit., s. 125f., 349.
83. Bryld, 1976, op.cit., s. 120.
84. Ibid., s. 64.
85. Ibid., s. 63.
86. Christensen m.fl.: 2007, op.cit., s. 117.
87. Knudsen: 2020, op.cit., s. 297.
88. Bryld, 1976, op.cit., s. 122; H.P. Sørensen: Overblik, s. 71-100, i Julius Bomholt (red.): *Bogen om Stauning. Skrevet af hans venner*, Kbh. 1950, s. 80.
89. Jf. Bryld, 1976, op.cit., s. 64-68.
90. Knud J.V. Jespersen: *Rytterkongen. Et portræt af Christian 10.*, Kbh. 2007, s. 358f. Ifølge Grundloven kunne kongen lovligt afskedige regeringen, men handlingen var et brud med parlamentarisk skik og brug siden 1901, se: Morten Fink-Jensen, Jes Fabricius Møller & Niels Wium Olesen: *Historien om Danmark*, bd. 2, Kbh. 2017, s. 317.
91. F.eks. Jepsen: 1979, op.cit., s. 170-81.
92. Bryld: 1976, op.cit., s. 68.
93. Knudsen: 2020, op.cit., s. 253.
94. Grelle: 2008, op.cit., s. 258.
95. Henning Grelle: *Socialdemokratiet og Danmarks grundlove*, Kbh. u.å., s. 16.
96. Friisberg: 2007, op.cit., s. 803f.

97. Christiansen: 2004, op.cit., s. s. 345 (citater); Christensen: 1977, op.cit., s. 125f.
 98. Carl Schmitt: *Parlamentarismens krise*, Kbh. 2017 [1923], s. 86ff.
 99. Svend Aage Hansen & Ingrid Henriksen: *Sociale brydninger 1914-39*, bd. 6 i *Dansk socialhistorie*, Kbh. 1980, s. 164-75.
 100. Grelle: 2008, op.cit., s. 429.
 101. Mørch: 2000, op.cit., s. 268f.
 102. Grelle: 2008, op.cit., s. 428-32.
 103. Knudsen: 2020, op.cit., s. 338.
 104. Tim Knudsen: *Forvaltningen og folkestyret*, s. 1-197, i bd. 2 i Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, Kbh. 2000, s. 17, 130f., 146, 154-59.

Abstract

Christen Bonde: "A steppingstone on the route to power. A discursive analysis of a book written by Thorvald Stauning", *Arbejderhistorie*, 2, 2022, pp. 5-32.

In 1923 the social democratic chairman Thorvald Stauning published *Parliamentarianism or Dictatorship?* which, in addition to giving an outline of the right wing's critique of democracy, also gave Stauning the opportunity of expressing his own ideas on politics and statecraft. The party chairman's brief treatment of the critique of parliamentarianism was undoubtedly most of all an excuse to catch the attention of readers, before he came to the actual purpose of the book. The thoughts on the world of politics by an experienced politician are supposed to reach out to potential new voters. A problem was that these people had wildly different occupational and geographical backgrounds and correspondingly diverse societal interests. The book – which achieved wide circulation and was published in two editions – attempted to strike a difficult balance between, on the one hand, attracting and embracing potential social democratic voters under the ideological wing of the worker's party and, on the other hand, avoiding alienating them with ideological-based statements they might not care for. The result is a book in which disagreement among historians is the rule. What did Stauning actually mean with the central subjects he raised: Why did he write the book? Was he still a socialist? Was he a democrat at heart or more because he rejected the alternative? Why was the republican Stauning so taciturn when the subject came to the monarchy? These and other differences of interpretation and ambiguities cast a contextualized light on the political world in which Stauning had to navigate.

Christen Bonde, cand.mag.
 Flextrafik-chauffør, fhv. redaktør
 christenbonde@hotmail.com